

II. GDAŃSK A RZECZPOSPOLITA W OKRESIE STAROPOLSKIM

Sobiesław Szybkowski
(Uniwersytet Gdański, Gdańsk)

DOKUMENTY I LISTY JANA OLBRACHTA I ALEKSANDRA JAGIELLOŃCZYKA W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W GDAŃSKU

Archiwum Państwowe w Gdańsku posiada jeden z większych w skali kraju zbiór późnośredniowiecznych dokumentów i listów w oryginałach oraz kopiach, których przeważająca część jest przechowywana w zbiorze „Archiwum miasta Gdańska”, wewnątrz niego zaś w dziale „Dokumenty i listy miasta Gdańska”¹. Poza tym zbiorem mniejsze już ilości źródeł tego typu znajdują się w zespołach, w których przechowywane są archiwalia: miejskie Elbląga², Malborka³ i Pucka⁴, różnych instytucji kościelnych⁵ oraz wsi pomorskich⁶. Obok dokumentów i listów wystawców polskich i pruskich w zasobie gdańskiego archiwum znajdują się, ze względu na hanzeatycki charakter miasta, liczne dokumenty i listy wystawców z terenu Rzeszy (zwłaszcza z miast hanzeatyckich), Inflant, krajów skandynawskich, od władców z terenu Niderlandów, królów Francji, Anglii, a nawet Szkocji⁷.

Wśród archiwaliów tego typu szczególne miejsce zajmują dokumenty i listy królów polskich. Najstarszymi z nich są kopie dwóch dokumentów króla Przemysła II z 1295 r., wciągnięte do jednego z kopiariuszy klasztoru cystersów w Oliwie⁸. Kolejnym dokumentem króla polskiego przechowywanym w gdańskim archiwum jest jednak dopiero oryginalny przywilej Władysława Jagiełły,

¹ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Archiwum miasta Gdańska, Dokumenty i listy miasta Gdańska, zwłaszcza zespoły 300D1-82; por. *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie*, oprac. C. Biernat, Warszawa-Lódź 1992, s. 234-235.

² APG, Archiwum miasta Malborka, 508; 508D.329.

³ APG, Archiwum miasta Elbląga, 368; 369.1.

⁴ APG, Archiwum miasta Pucka, 519.

⁵ Por. przykładowo: APG, Archiwum klasztoru brygidek w Gdańsku, 345.

⁶ Por. przykładowo: APG, Archiwum wsi Wiąg, 911D.234.

⁷ *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie*, s. 234-235.

⁸ APG, Klasztor cystersów w Oliwie, 940, k. 155v-162; oba opublikowane z oryginałów: *Pommerellisches Urkundenbuch*, hrsg. M. Perlbach, Danzig 1882, nr 528, 531.

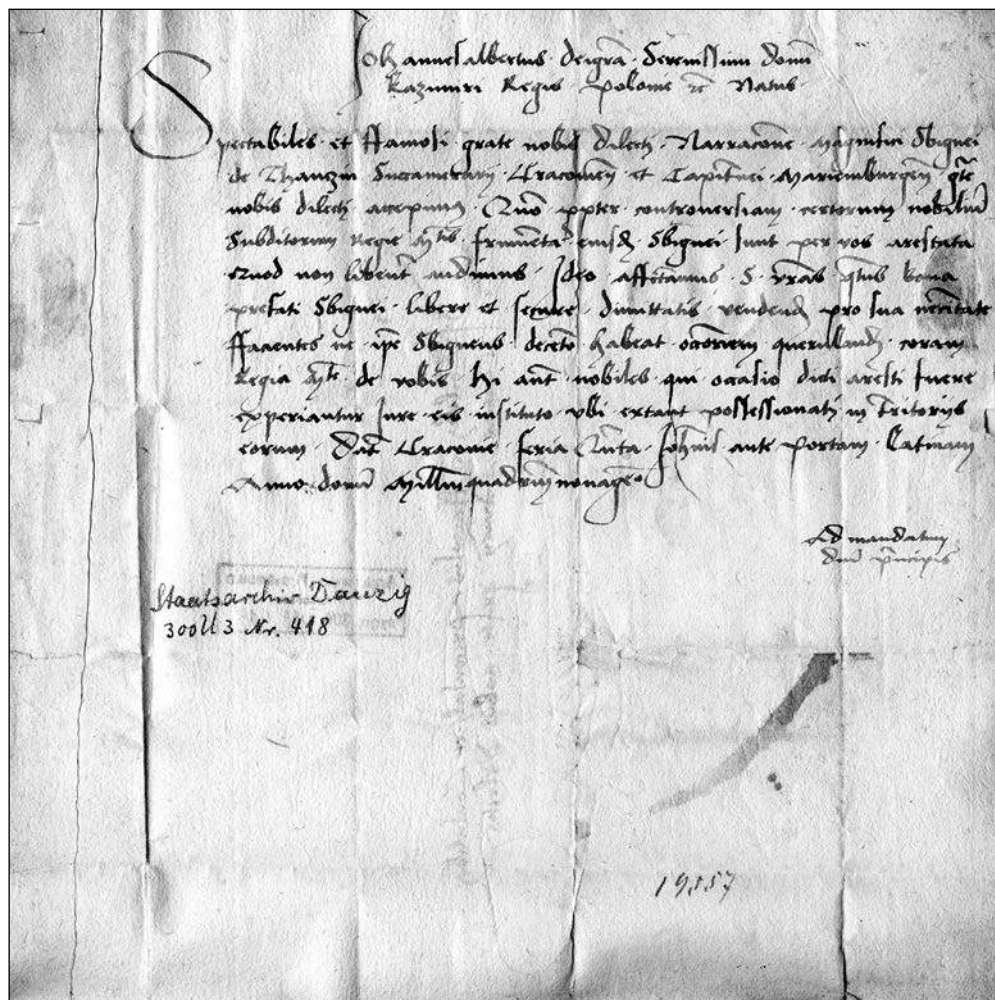
wystawiony w 1400 r. dla klasztoru cystersów w wielkopolskim Łądzie⁹. Liczba przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku źródeł dokumentowo-epistolograficznych, wychodzących z kancelarii królów polskich i kierowanych do rady miasta Gdańska i innych odbiorców pruskich, lawinowo rośnie po inkorporacji Prus do Polski w 1454 r. Wydaje się nawet, że to właśnie tam znajduje się w chwili obecnej jeden z największych w Polsce zbiór dokumentów i listów (do tej kategorii wliczamy także mandaty, kredytywy i kwitancje) królów Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka. W ogromnej większości są to sporządzone w tym okresie źródła wchodzące do dyplomatycznej kategorii określanej jako listy. O skali obfitości przechowywanego w archiwum gdańskim materiału tego typu powinno przekonać porównanie liczby królewskich dokumentów oraz listów przechowywanych tam oraz w Archiwum Państwowym w Toruniu — i to tylko z czasów panowania Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami w ostatniej ze wspomnianych instytucji znajduje się 6 dokumentów i 3 listy Jana Olbrachta oraz 10 dokumentów i 15 listów Aleksandra Jagiellończyka¹⁰, podczas gdy w archiwum gdańskim przechowuje się łącznie 123 źródła tego typu wystawione przez Jana Olbrachta (w tym 4 dokumenty i 119 listów) oraz 116 przez Aleksandra (w tym 19 dokumentów i 97 listów). Do statystyki tej włączamy również listy wystawione przez obu wspomnianych synów Kazimierza Jagiellończyka przed objęciem przez nich tronu polskiego (czyli także z okresu panowania przez Aleksandra wyłącznie w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1492–1501).

W niniejszym tekście zamierzamy zająć się bliżej znajdującymi się w Archiwum Państwowym w Gdańsku dokumentami oraz listami Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka. Podobnie jak w przypadku analogicznych źródeł przechowywanych w tym samym miejscu, powstałych w kancelarii ich ojca, nie dysponujemy obecnie ich drukowanym katalogiem z czasów ich panowania. Ta niekorzystna sytuacja, choćby wobec opracowania drukowanego katalogu podobnego zbioru z Archiwum Państwowego w Toruniu¹¹, powinna się jednak niedługo zmienić w wyniku trwających prac nad takim katalogiem

⁹ APG, 300D45F.191a; opublikowany bez znajomości oryginału: *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908, nr 3.

¹⁰ *Katalog dokumentów i listów królewskich z archiwum Państwowego w Toruniu (1345–1789)*, oprac. A. Radziwiński, J. Tandecki, Warszawa 1999, nr 123–156. Nieco odmienną statystykę co do ogólnej liczby listów królewskich przechowywanych w archiwum toruńskim podaje W. Szczuczko (*List królewski z przełomu wieków XV i XVI w zbiorach Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Archeion”, t. 113, 2012, s. 252), jednak wydaje się, że nie dolicza do dokumentów i listów Jana Olbrachta jego dokumentu wystawionego w Poznaniu 25 X 1493 r., który w toruńskiej kopii został przypisany Kazimierzowi Jagiellończykowi (*Katalog dokumentów i listów królewskich*, nr 123), gdy tymczasem jest to na pewno przywilej wystawiony przez jego syna; zob. Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. 15, k. 48v–49v; *Matricularum Regni Poloniae summaria* (dalej MRPS), t. 2, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1907, nr 261. Wspomniany badacz podaje także odmienną od naszej proporcję między listami a dokumentami królewskimi, ponieważ monarsze mandaty zalicza do dokumentów.

¹¹ *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 2, oprac. A. Radziwiński, J. Tandecki, Warszawa 1994, passim; *Katalog dokumentów i listów królewskich*, passim.

1. List królewicza Jana Olbrachta do rady miejskiej Gdańska
(Kraków, 6 V 1490 r.). APG, 300D3.418

prowadzonych w ramach jednego z grantów Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki¹². Należy podkreślić, że przeważająca część zespołów, w których przechowywane są królewskie listy i dokumenty ma dobre pomoce archiwalne dostępne w Archiwum Państwowym w Gdańsku. Chodzi tu przede wszystkim o opracowany przez archiwistów polskich katalog kartkowy zespołów 300D3–4, w których jest przechowywana większość listów i dokumentów Jana Olbrachta oraz Aleksandra. Ostatnio z jednego z archiwów niemieckich powrócił do

¹² Grant nr rej. 11H 11 005480 „Katalog dokumentów i listów królów polskich z Archiwum Państwowego w Gdańsku (do 1506 r.)”.

Gdańska w formie elektronicznej niemiecki katalog książkowy, obejmujący wszystkie jednostki archiwalne obecnego zbioru 300D1–82¹³. Warto też zauważyć, że monarsze dokumenty i listy wspomnianych władców (a także ich ojca Kazimierza Jagiellończyka) cieszyły się, jak dotąd, dość sporym zainteresowaniem edytorów, chyba nawet największym spośród wszystkich źródeł tego typu przechowywanych w gdańskim archiwum. Zaowocowało to tym, że wiele z nich opublikowano w całości lub części, ewentualnie wydano je w formie obszernych regestów¹⁴. Wydaje się jednak, że zasługują one na ponowne wydanie w całości w jednym zwartym wydawnictwie i według spójnych nowoczesnych zasad edytorskich, być może wraz z podobnym zasobem Archiwum Państwowego w Toruniu.

Dokumenty i listy Jana Olbrachta przechowywane w Archiwum Państwowym w Gdańsku dotyczyły wielu spraw, dlatego ich zakres tematyczny zostanie tutaj tylko zasygnalizowany, skupimy się natomiast na ich formularzu.

Jak wspomniano, w zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku przeważają listy Jana Olbrachta, dokumentów tego monarchy jest natomiast tylko kilka. W najstarszym z nich, wystawionym w Poznaniu 10 V 1493 r. (a znanym z późniejszego potwierdzenia Zygmunta Starego) monarcha potwierdził na prośbę wójta kcyńskiego Jakuba Michałowica dwa dokumenty: księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego (z daty: Poznań, 29 VI 1262) oraz chorążego poznańskiego i wicestarosty generalnego Wielkopolski Piotra z Opalenicy (z daty: Kcynia, 9 III 1480)¹⁵. Kolejne z nich to: potwierdzenie przywilejów Gdańska (oryginał pergaminowy z daty: Toruń, 15 II 1495)¹⁶, potwierdzenie nadania radzie miasta Malborka czynszu ze wsi królewskiej Bronisławie wraz z rezygnacją z połowy czynszu płaconego przez mieszczan malborskich monarsze (oryginał pergaminowy z daty: Toruń, 16 II 1495)¹⁷, zezwolenie na wykupienie przez gdańską radę królewszczyzny Żelistrzewo z rąk dotychczasowych posiadaczy (znany z dwóch transumptów z XV w., z daty: Toruń, 9 IV 1495)¹⁸.

Listy Jana Olbrachta do gdańskiej rady dotyczyły wielu różnych spraw: politycznych, gospodarczych, ale również obyczajowych. Wśród listów o treściach politycznych do zwartej grupy należą pisma króla niemieckiego i rzymskiego Maksymiliana I Habsburga dotyczące roszczeń o egzekwowanie pewnych form zwierzchnictwa nad Prusami Królewskimi, w tym nad Gdańskiem,

¹³ Dla zespołu dokumentów i listów elbląskich dysponujemy także drukowanym katalogiem: E. Volckmann, *Katalog des Elbinger Stadtarchivs*, Elbing 1875.

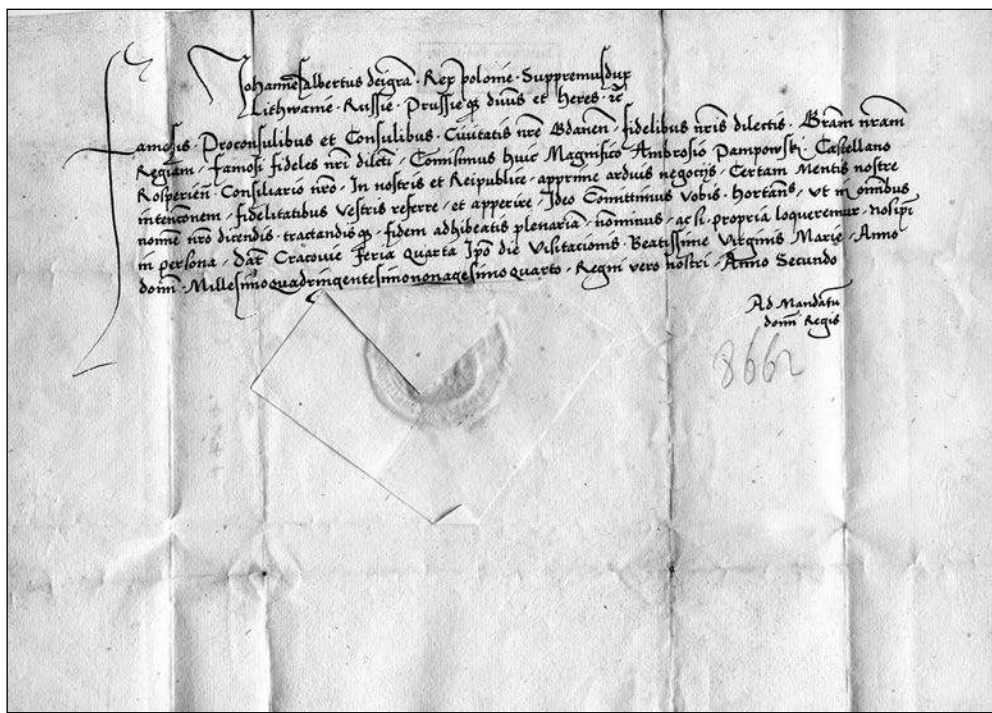
¹⁴ Por. przykładowo: *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 4, hrsg. M. Toeppen, Leipzig 1884, passim; *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, wyd. A. Lewicki, Kraków 1994, passim; *Acten der Ständetage Preussens Königlichen Antheils*, Bd. 1, hrsg. F. Thunert, Danzig 1896, passim; P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig* (dalej: Simson), Bd. 4, Danzig 1913, passim; *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)* (dalej: AA), wyd. F. Papée, Kraków 1927, passim; *Akta stanów Prus Królewskich* (dalej: ASPK), t. 2–4, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1957–1967, passim.

¹⁵ APG, 300.53.2, nr 20 (= MRPS, t. 2, nr 188).

¹⁶ APG, 300D3.482; druk: ASPK, t. 3/1, s. 157–158.

¹⁷ APG, 508D329.2526.

¹⁸ APG, 300D59.30; 300D59.31; druk: ASPK, t. 3/1, s. 167.

2. Kredytywa dla kasztelana rozpierskiego Ambrożego Pampowskiego, pośła króla Jana Olbrachta skierowanego do rady miasta Gdańska (Kraków, 2 VII 1494 r.). APG, 300D3.476

co zaowocowało m.in. nałożeniem na to miasto banicji cesarskiej¹⁹. Podobnie dość liczna jest królewska korespondencja związana z naruszaniem królewskich uprawnień do prawa prezenty na probostwo kościoła NMP w Gdańsku (sprawa Bernarda Sculteti)²⁰. Wiele listów Jana Olbrachta dotyczy kwestii zobowiązań finansowych rady gdańskiej wobec niego. W jednym z nich król wyraźnie stwierdza, że jest niezadowolony z tego, że otrzymał tylko 125 florenów z tytułu przysługującego mu w Gdańsku stacyjnego²¹. Niezadowolenie i zniecierpliwienie jest obecne również w listach Jana Olbrachta do gdańskiej rady, dotyczących kwitancji przyznanych jego dworzanom, których realizacja

¹⁹ APG, 300D3.495 (= ASPK, t. 3/1, s. 218–219); 496 (= ASPK, t. 3/1, s. 222–223); 506 (= ASPK, t. 3/1, s. 258–260); 300D4.518 (= ASPK, t. 3/1, s. 280–282); 529 (= ASPK, t. 3/2, s. 5–6); 530 (= ASPK, t. 3/2, s. 12–13); 531a (= ASPK, t. 3/2, s. 14 — regest); 554 (= ASPK, t. 3/2, s. 177 — regest); o roszczeniach Maksymiliana I por.: M. Biskup, *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, Olsztyn 1983, s. 50–55, 106, 113–114 oraz B. Możejko, *Czynsz gdański w polityce Kazimierza Jagiellończyka i jego synów (1468–1516)*, Gdańsk 2004, s. 306–307, 310.

²⁰ APG, 300D3.472 (= ASPK, t. 3/1, s. 110–111); 477 (= ASPK, t. 3/1, s. 148); 491 (= ASPK, t. 3/1, s. 212–213); 493 (= ASPK, t. 3/1, s. 213); 501 (= ASPK, t. 3/1, s. 247 — regest).

²¹ APG, 300D 3.464 (= ASPK, t. 3/1, s. 83–84 — regest); B. Możejko, *Czynsz*, s. 299.

ze strony Gdańska z różnych powodów się opóźniała²². Problemy królewskich finansów są poruszane nie tylko w listach wysyłanych do Gdańska, ale także w kwitancjach i pokwitowaniach kierowanych do rady miasta Elbląga²³. W licznych listach król poruszał także tematykę gdańskich problemów z rozbójnikiem Grzegorzem Materną²⁴. Wiele listów króla to kredytywy dla jego posłów do gdańskiej rady²⁵, wezwania na sejmy pruskie i sejmy generalne²⁶. Warto także zauważyć, że nie zawsze są to wyłącznie pisma kierowane do rad miasta Gdańska, Elbląga i Malborka. Do gdańskiej rady trafiały bowiem kopie listów i mandatów Jana Olbrachta do różnych urzędników pruskich i rad miejskich, które pierwotni adresaci przesyłali do zainteresowanych problemami politycznymi Prus Królewskich gdańszczyzan²⁷ oraz kopie monarszych pism do władców obcych²⁸. Do gdańskiego archiwum miejskiego trafił również, co ciekawe, oryginalny pozew króla dla starosty bydgoskiego Mikołaja Kościeleckiego²⁹.

W przypadku następcy Jana Olbrachta, jego brata Aleksandra, dysponujemy, jak wspomniano, nieco większym zasobem dokumentów i listów przechowywanych w gdańskim archiwum. Łącznie znajduje się ich tam 116, w tym 104 z okresu, kiedy był on już królem Polski (pozostałe to jeden jego list jeszcze sprzed śmierci Kazimierza Jagiellończyka, jeden z okresu po śmierci ojca a przed koronacją na wielkiego księcia oraz 10 z lat sprawowania wyłącznie władzy wielkoksiążęcej na Litwie). Łączna liczba dokumentów i listów Aleksandra z lat jego królewskiego panowania w Polsce (1501) niemal dorównuje zatem liczbie źródeł tego typu pochodzących z lat panowania Jana Olbrachta (1492–1501), pomimo tego, że władał on Królestwem prawie o połowę krócej od starszego brata (1501–1506).

²² Przykładowo: APG, 300D3.452 (= ASPK, t. 3/1, s. 45–46 — regest); 453 (= ASPK, t. 3/1, s. 46 — wzmianka); 470; 473; 475 (= ASPK, t. 3.1, s. 122); o problematyce tej podczas całego panowania Jana Olbrachta por. B. Możejko, *Czynsz*, s. 296–320.

²³ APG, 368/I.98; 102.

²⁴ APG, 300D3.488 (= ASPK, t. 3/1, s. 201); 496 (= ASPK, t. 3/1, s. 222–223); 502 (= ASPK, t. 3/1, s. 248 — regest); 512 (= ASPK, t. 3/1, s. 270 — regest); 513a (= ASPK, t. 3/1, s. 270 — wzmianka); 514 (= ASPK, t. 3/1, s. 257 — regest); 300D4.518 (= ASPK, t. 3/1, s. 280–282); 538 (= ASPK, t. 3/2, s. 72–73); 541 (= ASPK, t. 3/2, s. 106 — regest); 544 (= ASPK, t. 3/2, s. 134 — regest); 545 (= ASPK, t. 3/2, s. 140–141 — regest); 554 (= ASPK, t. 3/2, s. 177 — regest). O sporze braci Maternów z Gdańskiem ostatnio por. J. Zdrenka, *Die Gebrüder Mattern und ihr Streit mit Danzig, in: Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen. Festschrift für Udo Arnold zum 60. Geburtstag gewidmet von den Mitgliedern der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*, hrsg. V. B. Jähnig, G. Michels, Lüneburg 2000 (*Einzelschriften der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung*, Bd. 20), s. 549–561.

²⁵ Przykładowo: APG, 300D3.451 (= ASPK, t. 3/1, s. 21); 471; 476 (= ASPK, t. 3/1, s. 123).

²⁶ Przykładowo: APG, 300D4.532 (= ASPK, t. 3/2, s. 20 — regest); 300.29.350, s. 6–7 (= ASPK, t. 3/2, s. 70, przyp. 1 — regest); 369.1.1296, k. 7.

²⁷ Przykładowo: 300D53.21 (= ASPK, t. 3/1, s. 56–57); 300D69.92 (= ASPK, t. 3/1, s. 140); 300D77.136 (= ASPK, t. 3.1, s. 142); 300.29.3, k. 255 (= ASPK, t. 2, s. 186–188).

²⁸ Przykładowo: APG 300D16.200 (= *Hanserecense von 1477–1530*, Bd. 4, hrsg. D. Schäfer, Leipzig 1890, nr 140 — regest); 300D.3.489.

²⁹ APG, 300D3.456 (= S. Szybkowski, *Studia z genealogii i prozopografii polskiej szlachty późnośredniowiecznej*, Gdańsk 2003, s. 227–228).

W gdańskich zasobach znajduje się obecnie 19 zachowanych w oryginałach i kopiach dokumentów Aleksandra³⁰. Tematyka listów (i mandatów) Aleksandra przechowywanych w archiwum Państwowym w Gdańsku jest zbliżona do tematyki pism Jana Olbrachta. Podobnie jak w przypadku listów Jana Olbrachta, także w pismach Aleksandra wyodrębnia się grupa związana z roszczeniami Maksymiliana I, gdzie wyraźnie widać stanowczość monarszą w zakresie odrzucania roszczeniowych uprawnień Rzeszy wobec Prus Królewskich. Tak samo jak brat, również Aleksander deklarował Gdańskowi wszelką pomoc w zakresie trudności miasta wywołanych nałożeniem cesarskiej banicji³¹. W pismach tego syna Kazimierza Jagiellończyka widzimy też niekiedy pewne zniecierpliwienie niektórymi sprawami związanymi z Gdańskiem. Aleksander musiał bowiem ciągle borykać się z problemami zalegania przez Gdańsk ze spłatą roszczeń finansowych wobec zaciężnych, jeszcze z okresu wojny trzynastoletniej. W jednym z pism król nakazał radzie miejskiej je uregulować, po to, aby więcej nie nagabywano go w tej sprawie³². Podobnie jak w wypadku listów Jana Olbrachta, część korespondencji dotyczyła wymierzonej przeciwko Gdańskowi działalności wspomnianego już rozbójnika Grzegorza Materny, a potem jego młodszego brata Szymona³³. Aleksander jako korespondent rady miasta Gdańska i innych polskich oraz pruskich odbiorców pozostawał aktywny nawet w czasie swej ostatniej choroby, kiedy przebywał na Litwie³⁴. Ostatni list do gdańskiej rady został wyekspediowany z Wilna kilka dni przed jego śmiercią. Dotyczył on zwycięstwa wojsk litewskich, wspomaganych przez polskich dworzan króla, nad Tatarami pod Kleckiem. Wyraźnie dumny i poruszony monarcha bardzo szczegółowo, dzień po dniu, opisywał poszczególne fazy działań zbrojnych. Precyzował liczbę pokonanych przeciwników oraz zdobycz, która dostała się zwycięzcom. Nakazywał także radzie, aby radowała się wraz z nim i podziękowała Bogu za to zwycięstwo³⁵.

Masowy charakter spuścizny dokumentowej i epistolarnej z czasów Jana Olbrachta i Aleksandra, przechowywanej w archiwum gdańskim, pozwala na wysunięcie pewnych wniosków dotyczących języka, w którym sporządzano wówczas dokumenty oraz listy (wraz z mandatami, kwitacjami i kredytywami)

³⁰ APG, 300D4.559 (= MRPS, t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1908, nr 217 — regest); 580; 584 (= MRPS, t. 3, nr 1535 — regest; AA, nr 245 — regest; ASPK, t. 4/1, s. 166 — regest); 585 (= ASPK, t. 4/1, s. 167 — regest); 586 (= MRPS, t. 3, nr 1538 — regest; ASPK, t. 4/1, s. 167 — regest); 589 (= ASPK, t. 4/1, s. 172 — regest); 590 (= ASPK, t. 4/1, s. 171–172 — regest); 300D59, 35–36 (transumpty z XVI w.); 602 (= MRPS, t. 3, nr 2037 — regest; Simson, Bd. 4, nr 148; ASPK, t. 4/2, s. 52 — regest); 603 (= MRPS, t. 3, nr 2023; AA, nr 285); 606 (= MRPS, t. 3, nr 2154 — regest; ASPK, t. 4/2, nr 54–55 — regest); 607; 610 (= MRPS, t. 3, nr 2259; ASPK, t. 4/2, s. 55–56 — regest); 300D8.139 (= AA, nr 287); 300D79.19 (= *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 6/1, hrsg. K. Conrad, Marburg 1986, nr 304 — obszerny regest); 369.1.10, k. 72–74 (= 300.29.5, s. 7–8 — kopie); 508D329.2528 (= ASPK, t. 4/1, s. 168–169); 2529 (= AA, s. 413, przyp. 1 — wzmianka); 940.413, k. 182v–184 (= 942.201, s. 35–41; nowożytny kopie) = MRPS, t. 4, nr 2384 — regest).

³¹ APG, 300D4.567 (= ASPK 4/1, s. 58–59).

³² APG, 300D4.558 (= ASPK 4/1, s. 29 — regest); 300D 50.109.

³³ APG, 300D4.608 (= AA, nr 286; ASPK, t. 4/2, s. 31 — regest).

³⁴ APG, 300D4.636 (= AA, s. 533, przyp. 2 — lakoniczny regest); 637; 638 (= AA, nr 327; ASPK, t. 4/2, s. 209–210); 639 (= AA, nr 328); 300D44.210.

³⁵ APG, 300D4.640 (= AA, nr 333). O bitwie z Tatarami pod Kleckiem por. S. Herbst, *Kleck 1506*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, t. 7, 1934, z. 1, s. 21–38.

wspomnianych monarchów, przeznaczone dla odbiorców pruskich. Wiadomo bowiem, że za panowania ich ojca źródła tego rodzaju przeznaczone dla odbiorców z tego samego obszaru były sporządzane zarówno w języku łacińskim, jak i niemieckim (odmiana środkowogórnoniemiecka)³⁶. Praktyki sporządzania dokumentów i listów niemieckich do odbiorców krajowych nie notujemy natomiast (na podstawie wiedzy pozyskanej w wyniku analizy materiałów gdańskich) w przypadku kancelarii Jana Olbrachta. Wszystkie jego dokumenty i listy sporządzane dla odbiorców pruskich, polskich oraz obcych były spisywane w języku łacińskim. Wyjątkiem jest sporządzony w języku niemieckim list króla z 24 IV 1499 r., skierowany do rady miejskiej Lubeki, jako reprezentantki całej Hanzy, w związku z handlowymi sporami z Anglią oraz królewski list (9 I 1495) wzywający radę miasta Elbląga na posiedzenie rady pruskiej³⁷. Jednak oba te źródła zachowały się w kopiach, nie mamy zatem pewności, czy nie są to tłumaczenia z łaciny na niemiecki, wykonane na potrzeby rajców gdańskich i elbląskich³⁸. Język niemiecki (w odmianie środkowogórnoniemieckiej) w korespondencji do odbiorców pruskich spotykamy natomiast w listach Aleksandra Jagiellończyka z okresu, kiedy był on tylko wielkim księciem litewskim (1492–1501)³⁹. Warto też zauważyć, że równoległe z wielkksiążęcej kancelarii wychodziły (i to w większej liczbie) pisma przeznaczone dla tych samych odbiorców, które sporządzano w języku łacińskim⁴⁰. Wszystkie zachowane w oryginale dokumenty i listy Aleksandra z lat 1501–1506, z okresu po objęciu przezeń tronu polskiego, przechowywane w Archiwum Państwowym w Gdańsku, zostały sporządzone w języku łacińskim⁴¹. Zachowały się natomiast dwie kopie monarszych mandatów, skierowanych w interesie kupców gdańskich do władz Kowna, spisane w odmianie dolnoniemieckiej języka niemieckiego⁴². Podobnie jak w przypadku jedyne go niemieckojęzycznego listu Jana Olbrachta, nie możemy mieć zatem pewności, czy w tym języku zostały sporządzone ich oryginały, czy też jest to powstałe na użytek rajców gdańskich tłumaczenie (za czym przemawiałoby użycie odmiany dolnoniemieckiej języka niemieckiego).

Ze względu na jego znaczną obfitość, gdański zasób dokumentów i listów (wraz z mandatami) Jana Olbrachta i Aleksandra pozwala na podjęcia tematyki ich formularza. Nasze rozważania dotyczyć jednak będą słabo, jak dotąd, zagospodarowanej przez polską literaturę problematyki formularza listów i mandatów⁴³.

³⁶ B. Możejko, *Kontakty polskiej kancelarii królewskiej z Gdańskiem w okresie wojny trzydziestoletniej* [w:] *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork 2006, s. 198–199.

³⁷ APG, 300D16.201 (= *Hanserecesse*, Bd. 4, nr 141 — regest); 369.1.1296, k. 7.

³⁸ Wydaje się, że niewątpliwym tłumaczeniem jest mandat Jana Olbrachta do poborców podatkowych podległych wojewodzie pomorskiemu Mikołajowi Wulkowskiemu z 2 VII 1497 (z obozu nad Dniestrem), znany wyłącznie z kopii przesłanej przez tego urzędnika radzie miasta Gdańska (APG, 300D.58.60).

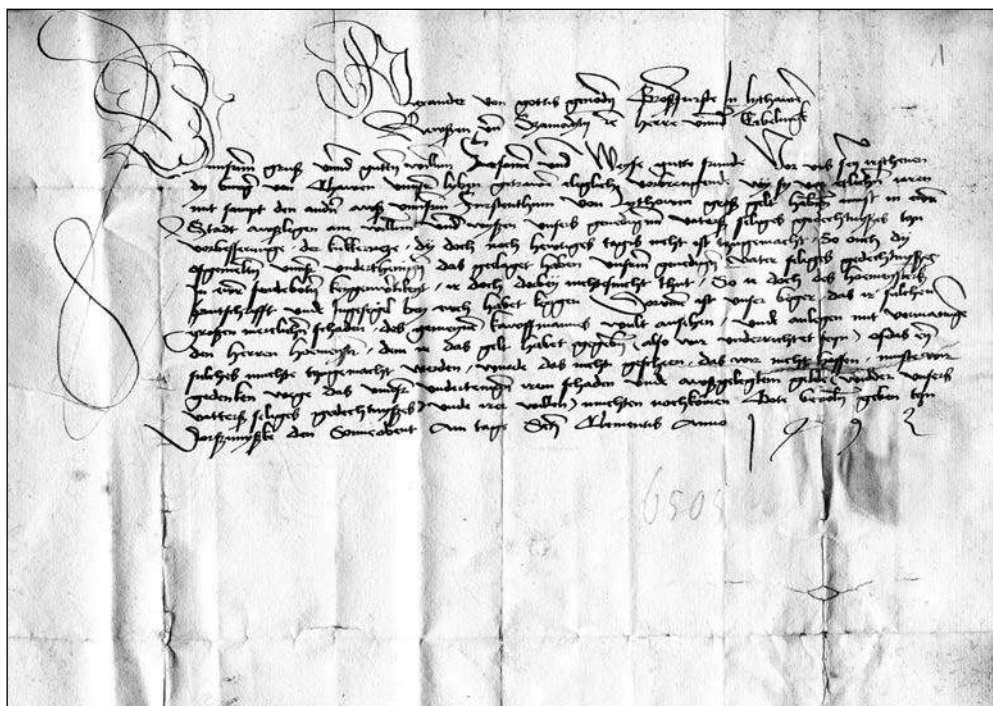
³⁹ APG, 300D8. 92, 96, 102, 133.

⁴⁰ APG, 300D8.89, 99a, 100, 105, 113, 116, 131.

⁴¹ Koresponduje to z ustaleniami dotyczącymi języka listów Aleksandra Jagiellończyka przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu (por. W. Szczuczko, *List królewski*, s. 256).

⁴² APG, 300D8.137, 138.

⁴³ Na ten temat do tej pory jedynie: I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław 1967, s. 81–82; W. Szczuczko, *Korespondencja czasów wojny*.

3. Niemieckojęzyczny list wielkiego księcia litewskiego Aleksandra do rady miasta Gdańska (Dorsuniszki, 23 XI 1493 r.). APG, 300D8.92

W przypadku dokumentów obydwu wspomnianych władców należy bowiem skonstatować, że w zakresie ich formularza nie możemy dodać nic do ustaleń Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej. Królewskie dokumenty właściwe z lat 1492–1506 z gdańskiego archiwum posiadają bowiem standardowy formularz, w dwóch typach: pełnym i skróconym⁴⁴.

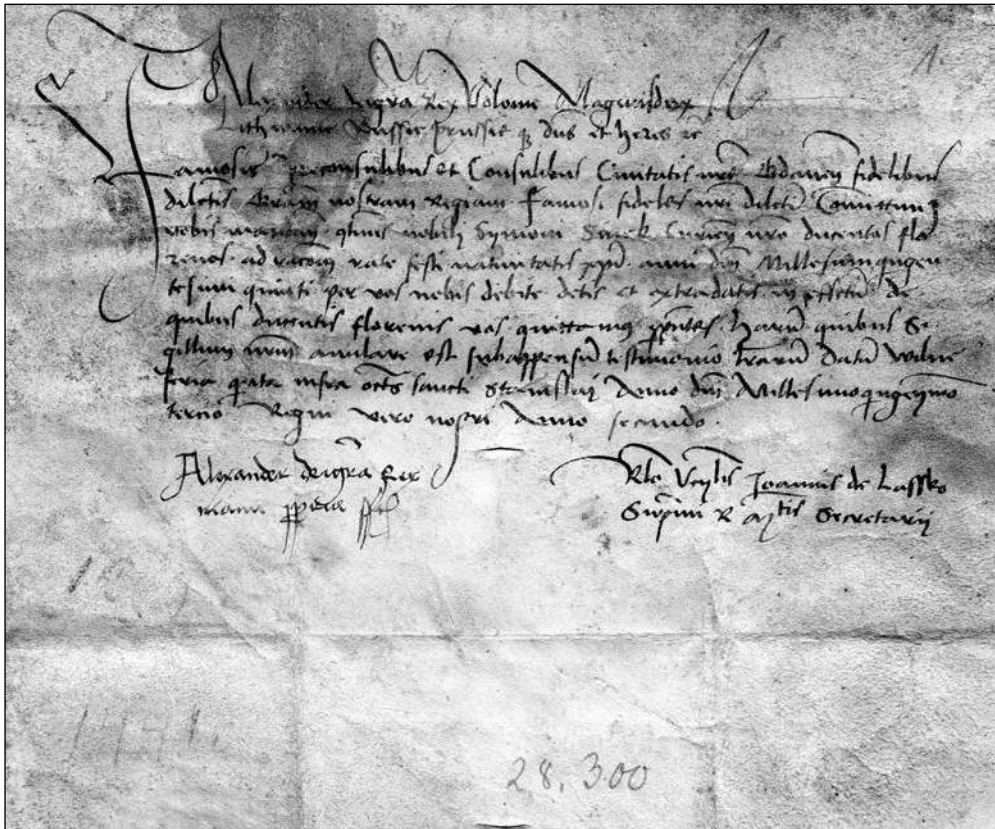
Według typologii przytoczonej w opracowaniach Witolda Szczuczki, ze względu na formalnych źródła typu epistolograficznego dzieli się na dwie kategorie. Pierwsza z nich to tzw. list klasyczny. Wyróżnia się on tym, że adres jest podany na odwrocie listu a pieczęć list zamyka. W przypadku drugiej, tzw. listu dokumentowego, podobnie jak w dokumencie adres znajduje się na początku listu a pieczęć jest odcisnięta pod jego tekstem⁴⁵. Obie te kategorie występują wśród przechowywanych w gdańskim archiwum listów i mandatów Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka⁴⁶.

Listy króla Kazimierza Jagiellończyka do rady miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej 1454–1466 [w:] *Kancelaria*, s. 257–264; tenże, *List królewski*, s. 249–260.

⁴⁴ I. Sułkowska-Kurasiowa, op. cit., s. 52–81.

⁴⁵ W. Szczuczko, *Korespondencja*, s. 261–264; tenże, *List królewski*, s. 252.

⁴⁶ Por. przykładowo: APG, 300D3.477 (= ASPK, t. 3/1, s. 153 — regest); 486 (= ASPK, t. 3/1, s. 167 — regest); 300D4.558 (= ASPK, t. 4/1, s. 29 — regest); 561 (= ASPK, t. 4/1, s. 31 — regest).

4. Pergaminowa kwitacja króla Aleksandra Jagiellończyka z jego podpisem, skierowana do rady miasta Gdańska (Wilno, 11 V 1503 r.). APG, 300D4.569a

Poniższe omówienie formularza listów i mandatów będzie zawierało jego analizę dotyczącą: intytulacji, adresu, formuł grzecznościowych (wraz rzadką salutacją), datacji, formuł końcowych (sprawczych), czyli relacji i podpisów oraz pieczęci. Ze względu na różny w czasie status Jana Olbrachta i Aleksandra, jako wystawców listów i mandatów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku, wykaz wspomnianych formuł podzieliliśmy na odrębne części. W przypadku Jana Olbrachta wydzieliliśmy dwa okresy: 1. przed objęcia przezeń tronu polskiego do 1492 r. (zatem łącznie z okresem starań o koronę węgierską); 2. lata rządów królewskich w Polsce (1492–1501); natomiast w przypadku jego młodszego brata wydzielono trzy okresy: 1. przed koronacji wielkoksiążęcej, zatem do 1492 r.; 2. okres władzy wielkoksiążęcej na Litwie 1492–1501; 3. lata po polskiej elekcji królewskiej 1501–1506.

Jan Olbracht**Okres 1. (do 1492)**

Intytulacja

*Johannes Albertus Dei gracia serenissimi domini Kazimiri regis Polonie etc. natus*⁴⁷*Johannes Albertus Dei gracia Regni Hungarie etc. generalis electus*⁴⁸*Johannes Albertus Dei gracia rex Hungarie etc. legitime electus*⁴⁹*Johannes Albertus Dei gracia dux etc., natus serenissimi domini Polonie etc. regis*⁵⁰

Adres

*Spectabilibus et famosis preconsuli et consulibus civitatis Gdanensis grate nobis dilectis*⁵¹*Spectabilibus et famosis viris magistris civium et consulibus civitatis Gdanensis sincere dilectis*⁵²*Spectabilibus ac prudentibus viris burgrabio et magistri civium ac consulibus civitatis Gdanensis sincere et grate nobis dilectis*⁵³*Spectabilibus ac prudentibus viris magistris civium ac consulibus civitatis Gdanensis sincere et grate nobis dilectis*⁵⁴*Spectabilibus viris, dominis proconsuli et consulibus civitatis Gedanensis sincere nobis dilectis*⁵⁵

Formuły grzecznościowe (salutacia)

*Spectabiles et famosi grate nobis dilecti!*⁵⁶*Spectabiles ac prudentes viri sincere et grate nobis dilecti!*⁵⁷*Spectabiles ac prudentes viri grate nobis dilecti!*⁵⁸*Famosi et sapientes viri sincere nobis dilecti!*⁵⁹*Salutem et favorem augmentum! Spectabiles viri, domini sincere nobis dilecti!*⁶⁰*Magnifice domine sincere dilecte!*⁶¹

Datacja

*Datum in Lublyn, die dominico Judica, anno Domini 14nonagesimo*⁶²

⁴⁷ APG, 300D3.418.

⁴⁸ APG, 300D17E.10.

⁴⁹ APG, 300D17E.11; 12.

⁵⁰ APG, 300D3.448, 451.

⁵¹ APG, 300D3.418.

⁵² APG, 300D17E.10.

⁵³ APG, 300D17E.11.

⁵⁴ APG, 300D17E.12.

⁵⁵ APG, 300D3.451.

⁵⁶ APG, 300D3.418.

⁵⁷ APG, 300D17E.10; 12.

⁵⁸ APG, 300D17E.11.

⁵⁹ APG, 300D3.448.

⁶⁰ APG, 300D3.451.

⁶¹ APG, 300.29.3, k. 235.

⁶² APG, 300.29.3, k. 235.

*Datum Cracovie, feria quinta Johannis ante Portam Latinam, anno Domini millesimo quadingentesimo nonagesimo*⁶³

*Datum circa Cassoviam, in crastino sancti Thome Apostoli, anno Domini millesimo quadingentesimo nonagesimo*⁶⁴

*Datum in Aperiasch, dominico die post festum Viti, anno Domini millesimo quadingentesimo nonagesimo primo*⁶⁵

*Ex Aperias, dominico die post festum Viti, anno Domini millesimo CCCCLXXXI*⁶⁶

*Datum in Radom, sexta feria ante festum Trinitatis, anno Domini 1492*⁶⁷

*Datum Cracovie, sexta feria post Arnolphi festum, anno Domini MCCCCLXXXII*⁶⁸

Formuły końcowe (sprawcze)

a. relacja

*Ad mandatum domini principis*⁶⁹

b. podpisy

*Johannes Albertus regis Polonie filius manu propria*⁷⁰

Okres 2. (1492–1501)

Intytulacja

*Johannes Albertus Dei gracia rex Polonie, supremus dux Lithwanie, Russie Prusieque dominus et heres etc.*⁷¹

*Johannes Albertus Dei gracia rex Polonie, suppremus dux Lithwanie, Russie Prusieque etc. dominus et heres*⁷²

*Johannes Albertus Dei gracia Polonie etc. rex*⁷³

*Johannes Albertus von Gots gnaden koning zu Polan obirster furste in Littawen, in Preussen unde Rewsen herre unde erbling*⁷⁴

Adres

*Famosis viris proconsuli et consulibus civitatis [...] fidelibus nostris dilectis*⁷⁵

*Famosis proconsulibus et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus dilectis*⁷⁶

*Famosis viris proconsulibus et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁷⁷

⁶³ APG, 300D3.418.

⁶⁴ APG, 300D17E.10.

⁶⁵ APG, 300D17E.11.

⁶⁶ APG, 300D17E.12.

⁶⁷ APG, 300D3.448.

⁶⁸ APG, 300D3.451.

⁶⁹ APG, 300D3.418.

⁷⁰ APG, 300.29.3, k. 235.

⁷¹ Por. przykładowo: APG, 300D3.452.

⁷² Por. przykładowo: APG, 300D3.461.

⁷³ APG, 300D4.533.

⁷⁴ APG, 369.1.1296, k. 7 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

⁷⁵ Por. przykładowo: APG, 300D3.452.

⁷⁶ Por. przykładowo: APG, 300D3.453.

⁷⁷ Por. przykładowo: APG, 300D3.457.

*Famosis proconsulibus et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁷⁸
*Spectabilibus et sapientibus viris proconsuli et consulibus scabinisque et communitatis universe ductoribus civitatis nostre [...], fidelibus nostris dilectis*⁷⁹
*Spectabilibus et famosis proconsulibus et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nobis dilectis*⁸⁰
*Famosis et sapientibus viris magistris civium et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸¹
*Famosis preconsuli et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸²
*Famosis preconsuli consulibusque civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸³
*Famosis consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸⁴
*Famosis viris proconsulibus et consulibus communitatiquae civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸⁵
*Famosis proconsulibus, consulibus totique comunitati civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*⁸⁶
*Famosis magistris civium et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus dilectis*⁸⁷
*Famosis proconsuli et consulibus civitatis nostre [...] et tenentariis castrorum et opidorum [...] et omnium aliorum bonorum et villarum nostrarum in terra [...] consistencium vestre tenute fidelibus nostris dilectis*⁸⁸
*Famosis burgrabio, consulibus et iuratis civitatis [...] fidelibus nostris dilectis*⁸⁹
*Magnifico [...] sincere et fideli nobis dilecto*⁹⁰
*Universis et singulis cuiuscunque status et condicionis Regni nostri subditis, ad quorum noticiam pervenerint presentes littere nostre, sincere nobis et fidelibus nostris dilectis*⁹¹
*Magnificis ac genserosis palatinis, castellanis, militibus, castris, civitatibus ceterisque omnibus et singulis terre nostre Prussie prelati cuiuscunque status aut condicionis ad quod presentes nostre littere pervenerint*⁹²
*Venerabili et religioso abbati in [...] devoto nobis dilecto*⁹³
*Generoso [...] capitaneo [...] et tenentario castris [...], fideli nostro dilecto*⁹⁴
*Generosis [...] capitaneis nostris [...], fidelibus nostris dilectis*⁹⁵
*Reverendo in Cristo patri, domino [...] et Regni nostri cancellario, sincere nobis dilecto*⁹⁶

⁷⁸ Por. przykładowo: APG, 300D3.454.

⁷⁹ APG, 300D3.455.

⁸⁰ APG, 300D4.527.

⁸¹ APG, 300D3.456.

⁸² Por. przykładowo: APG, 300D3.464.

⁸³ Por. przykładowo: APG, 300D3.458.

⁸⁴ Por. przykładowo: APG, 300D3.462.

⁸⁵ APG, 300D.469.

⁸⁶ APG, 300D.480.

⁸⁷ APG, 300D3.477.

⁸⁸ APG, 300D59.29.

⁸⁹ APG, 300D4.539.

⁹⁰ Por. przykładowo: APG, 300D53.21.

⁹¹ APG, 300D3.502.

⁹² APG, 300D3.514.

⁹³ APG, 300D45A.18.

⁹⁴ APG, 300D3.512.

⁹⁵ APG, 300D3.513a.

⁹⁶ APG, 300D4.522.

*Universis et singulis capitaneis, vicecapitaneis, burgrabiis, terrigenis, scultetis, consulibus ceterisque officialibus et dignitariis in tenutis et districtibus [...] ubilibet constitutis fidelibus dilectis*⁹⁷

*Universis et singulis pallatinis, castellanis, capitaneis, tenutariis, terrigenis, burgrabiis, aliis preconsulibus et consulibus comitantibusque civitatum et opidorum ceterisque omnibus subditis nostris spiritualibus et secularibus ad servicia nostra obligatis per et infra terras nostras Prussie et presertim pallatinatum Pomeranie ubilibet consistentibus sincere et fidelibus nostris dilectis*⁹⁸

*Serenissimo principi et domino [...] regi et domino [...], amico nostro dilecto et honorando*⁹⁹

*Den namhafftigen burgirmeistern unde rathmannen unser stadt [...] unseren lieben getruwen*¹⁰⁰

*En ersamen namhafftigen und weyssen borgermeister und radtmanne der stadt Lubegk im namen aller der gemeinen Deutschen Ansse unsern besondernn lieben*¹⁰¹

Formuły grzecznościowe (salutacia)

*Famosi viri fideles nostri dilecti!*¹⁰²

*Famosi fideles nostri dilecti!*¹⁰³

*Famosi fideles nostri dilecti! Graciam nostram regiam!*¹⁰⁴

*Spectabiles et sapientes fideles nostri dilecti!*¹⁰⁵

*Spectabiles et famosi fideles nobis dilecti!*¹⁰⁶

*Famosi et sapientes viri fideles nostri dilecti!*¹⁰⁷

*Magnifice sincere et fidelis nobis dilecte!*¹⁰⁸

*Magnifice sincere nobis dilecte!*¹⁰⁹

*Graciam regiam et favorem! Famosi fideles nostri dilecti!*¹¹⁰

*Graciam nostram regiam! Famosi viri fideles nostri dilecti!*¹¹¹

*Graciam regiam! Famosi fideles nostri dilecti!*¹¹²

*Graciam nostram!*¹¹³

*Graciam nostram regiam et favorem! Famosi fideles nostri dilecti!*¹¹⁴

*Namhafftige unsere lieben getruwen!*¹¹⁵

⁹⁷ APG, 300D4.536.

⁹⁸ APG, 300D4.548.

⁹⁹ APG, 300D16.200.

¹⁰⁰ APG, 369.1.1296, k. 7 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

¹⁰¹ APG, 300D16.201 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

¹⁰² Por. przykładowo: APG, 300D3.452.

¹⁰³ Por. przykładowo: APG, 300D3, 453.

¹⁰⁴ APG, 300D3.469.

¹⁰⁵ APG, 300D3.455.

¹⁰⁶ APG, 300D4.527.

¹⁰⁷ APG, 300D3.456.

¹⁰⁸ Por. przykładowo: APG, 300D53.21.

¹⁰⁹ APG, 300D4.519.

¹¹⁰ Por. przykładowo: APG, 300D3.460.

¹¹¹ Por. przykładowo: APG, 300D3.458.

¹¹² Por. przykładowo: APG, 300D3.461.

¹¹³ APG, 300D3.472.

¹¹⁴ APG, 300D3.477.

¹¹⁵ APG, 369.1.1296, k. 7 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

*Graciam regiam! Magnifici, generosi, nobiles, famosi et providi sincere et fideles nostri dilecti!*¹¹⁶

*Graciam regiam! Magnifici, generosi, nobiles famosique fideles nostri dilecti!*¹¹⁷

*Graciam nostram regiam! Generose fidelis noster dilecte!*¹¹⁸

*Graciam nostram regiam! Generosi fideles nostri dilecti!*¹¹⁹

*Salutem! Reverende in Cristo pater, sincere nobis dilecte!*¹²⁰

*Graciam nostram regiam! Generosi ac famati fideles dilecti!*¹²¹

*Illustrissime princeps et domine, consanguinee carissime!*¹²²

*Salutem et mutue amicitie incrementum! Serenissime princeps et domine amice dilecte!*¹²³

*Graciam nostram regiam! Magnifici, generosi, nobiles, famosi et providi fideles nostri dilecti!*¹²⁴

*Namhaftige unsere lieben getruwen!*¹²⁵

*Unsern grus! Ersame namhaftige weysse besonder lieben!*¹²⁶

Datacja

*Datum [...]*¹²⁷

*Datum [...], regni vero nostri [...]*¹²⁸

*Datum [...], regni nostri anno [...]*¹²⁹

*Datum [...], regni nostri [...]*¹³⁰

*Datum [...], regni vero nostri Polonie anno [...]*¹³¹

*Geben uff [...] sunder unsers reyches im [...] jore*¹³²

*Gegeben uff [...] unsers reichs im [...]*¹³³

¹¹⁶ APG, 300D3.502.

¹¹⁷ APG, 300D3.514.

¹¹⁸ APG, 300D3.512.

¹¹⁹ APG, 300D3.513a.

¹²⁰ APG, 300D4.522.

¹²¹ APG, 300D4.536.

¹²² APG, 300D3.489b.

¹²³ APG, 300D16.200.

¹²⁴ APG, 300D4.548.

¹²⁵ APG, 369.1.1296, k. 7 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

¹²⁶ APG, 300D16.201 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

¹²⁷ Por. przykładowo: APG, 300D3.452.

¹²⁸ Por. przykładowo: APG, 300D3.455.

¹²⁹ Por. przykładowo: APG, 300D3.460.

¹³⁰ APG, 300D69.92.

¹³¹ APG, 608.1238, s. 65–66.

¹³² APG, 369.1.1296, k. 7 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

¹³³ APG, 300D16.201 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

Formuły końcowe (sprawcze)

a. relacja

*Commisio propria Regie Maiestatis*¹³⁴*Commissio propria domini regis*¹³⁵*Dominus rex per se*¹³⁶*Ad mandatum domini regis*¹³⁷*Ad mandatum domini regis in consilio*¹³⁸*Ad mandatum proprium domini regis*¹³⁹*Ad mandatum Regie Maiestatis*¹⁴⁰*Relacio venerabilis Gregorii de Ludbrancz Regni Polonie vicecancellarii*¹⁴¹*Relacio venerabilis Mathie de Drzevicza Regni Polonie vicecancellarii*¹⁴²

b. podpisy

*Johannes Albertus rex Polonie etc. manu propria subscripsit*¹⁴³*Gregorius vicecancellarius subscripsit*¹⁴⁴**Aleksander Jagiellończyk****Okres 1. (do 1492)**

Intytulacja

*Alexander Dei gracia serenissimi domini regis Polonie etc. natus*¹⁴⁵*Alexander Dei gracia dux etc. illustrissimi principis domini Kazimiri olim regis Polonie, magni ducis Lithuanie etc. filius*¹⁴⁶

Adres

*Reverendo in Christo patri domino episcopo nec non magnificis etc. palatinis etc. terrarum Prussie sincere et grate dilectis*¹⁴⁷*Famosis proconsuli et consulibus civitatis [...] amicis nostris dilectis*¹⁴⁸

Formuły grzecznościowe (salutacia)

*Reverende, magnifici etc. grate nobis dilecti*¹⁴⁹

¹³⁴ Por. przykładowo: APG, 300D3.452.

¹³⁵ Por. przykładowo: APG, 300D3, 453.

¹³⁶ Por. przykładowo: APG, 300D3, 454.

¹³⁷ Por. przykładowo: APG, 300D3, 460.

¹³⁸ APG, 300D16.201.

¹³⁹ Por. przykładowo: APG, 300D3.472.

¹⁴⁰ Por. przykładowo: APG, 300D3.492.

¹⁴¹ Por. przykładowo: APG, 300D3.458.

¹⁴² APG, 300D4.551, 552.

¹⁴³ Por. przykładowo, APG 368/I.98.

¹⁴⁴ APG, 368/II.85.

¹⁴⁵ APG, 300D52.166/3.

¹⁴⁶ APG, 300D8.89.

¹⁴⁷ APG, 300D52.166/3.

¹⁴⁸ APG, 300D8.89.

¹⁴⁹ APG, 300D52.166/3.

Datacja

*Datum in Grodno, in die sancti Calixti, anno Domini MCCCCXCI*¹⁵⁰
Datum in Vilno [s.], die dominica proxima ante festum sancte Marie Visitationis,
*anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo*¹⁵¹

Formuły końcowe (sprawcze)

Brak.

Okres 2. (1492–1501)

Intytulacja

*Alexander Dei gracia magnus dux Lithuanie, Russie Semogithieque dominus et heres*¹⁵²

*Alexander Dei gracia magnus dux Lithuanie, Russie Samagithieque etc. dominus et heres*¹⁵³

*Alexander von Gottis genoden grossfurste in Lythawen, Rewssen und Szamayten etc. here unnd erbelingk*¹⁵⁴

*Allexander vonn Gots Gnade Grossfurste in Littawenn, Rewssen unnde Szaymaythenn etc. hernn unnde erbelingk*¹⁵⁵

*Alexander vonn Gots gnaden grossfurst inn Littenn*¹⁵⁶

*Alexander vonn Gottes genadenn grossfurst zcu Littenn, Rewssen, Someythenn unnd Kyoffye etc. herr und erb [s.]*¹⁵⁷

Adres

*Famosis magistro civium et consulibus civitatis [...] amicis grate nobis dilectis*¹⁵⁸

*Famosis et honestis magistro civium et consulibus civitatis [...] grate nobis dilectis*¹⁵⁹

*Discretis et providis preconuli et consulibus civitatis nostre [...] theloneatorique ibidem*¹⁶⁰

*Spectabilibus et discretis preconuli et consulibus [...] grate nobis dilectis*¹⁶¹

*Spectabilibus et providis preconuli et consulibus [...] grate nobis dilectis*¹⁶²

*Spectabilibus et providis mercatoribus Gdanensibus et ceteris quibuscunque exteris in civitate nostra Cawnensi morantibus grate nobis dilectis*¹⁶³

*Dem ersamen unnd weysenn burgermeyster unnd rathmanne der stadt [...] unnsern gutten frunden*¹⁶⁴

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ APG, 300D8.89.

¹⁵² Por. przykładowo: APG, 300D8.99a.

¹⁵³ Por. przykładowo: APG, 300D8.114.

¹⁵⁴ APG, 300D8.92.

¹⁵⁵ APG, 300D8.102.

¹⁵⁶ APG, 300D8.96.

¹⁵⁷ APG, 300D8.133.

¹⁵⁸ APG, 300D8.99a; 100.

¹⁵⁹ APG, 300D8.100.

¹⁶⁰ APG, 300D8.105.

¹⁶¹ APG, 300D8.113.

¹⁶² APG, 300D8.116.

¹⁶³ APG, 300D8.131.

¹⁶⁴ APG, 300D8.92.

*Dem irwirdigenn hernn [...] hoemeister Dewtschs [s.] Ordens unnsern besunder gutten frund!*¹⁶⁵
*Denn fursichtigenn erksamenn unndt weyssen burgermeystern und rathmann [s.] der stadt [...] unnsernn besundern lieben frrundenn [s.]!*¹⁶⁶
*Denn erksamenn unndt weisenn burgermeistern und radtmann der statt [...] unnseren bessundernn liebenn unndt gunstigen!*¹⁶⁷

Formuły grzecznościowe (salutacia)

*Famosi amici grate nobis dilecti!*¹⁶⁸
*Famosi et providi grate nobis dilecti!*¹⁶⁹
*Graciam nostram! Discreti et providi fideles dilecti!*¹⁷⁰
*Spectabiles et providi grate nobis dilecti!*¹⁷¹
*Unnsern gruss unndt gutten willen! Ersame unndt weyse gutte frunde!*¹⁷²
*Unnsernn fruntlichen grus mit gutten willen stets zcuwornn! Irwidiger here unnser besunder gutter frundt!*¹⁷³
*Unnsernn grus zuwor! Fursichtigenn erksamenn unndt weyssenn besundernn lieben frunde!*¹⁷⁴
*Unsernn fruntlichen grus, gnade und gunst zcuwor! Erksam, lieb und weissenn!*¹⁷⁵

Datacja

*Datum in [...], anno Domini [...]*¹⁷⁶
*Datum in [...], anno a Nativitate millesimo etc. [...]*¹⁷⁷
*Datum [...], anno a Natali Domini [...]*¹⁷⁸
*Geben tczu Dorssunysske, den sonneobent am tage sancti Clementis, anno 1493!*¹⁷⁹
*Gegeben zcu Gartenn denn dinstag noch Reminiscere, noch Gots geborth MCCCCXCV!*¹⁸⁰
Datum zu der Wildenn, am dienstag noch Visitation, anno etc. X^eVIII!^{en181}
*Geben in unnserer statt Wildt, am mitwochen vor Urbani, anno Domini der mynderen zcall XV^{ten} unndt eynn!*¹⁸²

¹⁶⁵ APG, 300D8.102.

¹⁶⁶ APG, 300D8.96.

¹⁶⁷ APG, 300D8.133.

¹⁶⁸ APG, 300D8.99a.

¹⁶⁹ APG, 300D8.100.

¹⁷⁰ APG, 300D8.105.

¹⁷¹ APG, 300D8.113; 116; 131.

¹⁷² APG, 300D8.92.

¹⁷³ APG, 300D8.102.

¹⁷⁴ APG, 300D8.96.

¹⁷⁵ APG, 300D8.133.

¹⁷⁶ APG, 300D8.99a.

¹⁷⁷ APG, 300D8.100.

¹⁷⁸ APG, 300D8.105; 116; 131.

¹⁷⁹ APG, 300D8.92.

¹⁸⁰ APG, 300D8.102.

¹⁸¹ APG, 300D8.96.

¹⁸² APG, 300D8.133.

Formuły końcowe (sprawcze)

a. relacja

*Commissio propria domini magni ducis*¹⁸³*Commisio propria domini ducis*¹⁸⁴*Commisio propria domini principis*¹⁸⁵*Ad mandatum proprium domini magni ducis*¹⁸⁶

b. podpisy

Brak.

Okres 3. (1501–1506)

Intytulacja

*Alexander Dei gracia electus Regni Polonie, magnus dux Lithuanie, Samogithie, Russie, Kyowie etc. dominus et heres*¹⁸⁷*Alexander Dei gracia ellectus [s.] rex Polonie, magnus dux Lithuanie, Russie Prussieque dominus et heres etc.*¹⁸⁸*Alexander Dei gracia rex Polonie, magnus dux Lytwanie, Russie Prussieque dominus et heres etc.*¹⁸⁹*Alexander Dei gracia rex Polonie, magnus dux Lithuanie, Russie Prussieque etc. dominus et heres*¹⁹⁰*Alexander van Godes gnade konynek to Polen, grotforste in Lettowen, Russen, hertich over Prusen, Samaythen und andere etc.*¹⁹¹*Alexander van Godes gnaden konnyk to Polen, grotforste in Lettowen, Russen, hertich over Prusen, Samayten und andere etc.*¹⁹²

Adres

*Prudentibus et famatis preconsuli consulibusque et aliis officialibus [...] sincere et grate nobis plurimum dilectis [s.]*¹⁹³*Famatis viris proconsuli et consulibus [...] civitatis grate et fidelibus nobis dilectis*¹⁹⁴*Famatis viris proconsulibus et consulibus civitatis nostre [...] grate et fidelibus nobis dilectis*¹⁹⁵*Famosis preconsulibus et consulibus civitatis [...] fidelibus nostris dilectis*¹⁹⁶

¹⁸³ APG, 300D8.99a.¹⁸⁴ APG, 300D8.105; 113; 131.¹⁸⁵ APG, 300D8.116.¹⁸⁶ APG, 300D8.100.¹⁸⁷ APG, 300D4.555.¹⁸⁸ APG, 300.29.350, k. 1–2; 300D4.556.¹⁸⁹ Por. przykładowo: APG, 300D4.558.¹⁹⁰ Por. przykładowo: APG, 300D4.564.¹⁹¹ APG, 300D8.137 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).¹⁹² APG, 300D8.138 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).¹⁹³ APG, 300D4.555.¹⁹⁴ APG, 300.29.350, k. 1–2.¹⁹⁵ APG, 300D4.556.¹⁹⁶ Por. przykładowo: APG, 300D4.558.

*Famosis preconsuli et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus nostris dilectis*¹⁹⁷
*Famosis preconsulibus et consulibus nostris [...] fidelibus dilectis*¹⁹⁸
*Famosis preconsulibus et consulibus [...] fidelibus nostris dilectis*¹⁹⁹
*Famosis preconsulibus consulibusque [...] fidelibus dilectis*²⁰⁰
*Spectabilibus et famosis preconsulibus et consulibus nostre civitatis [...] fidelibus nostris dilectis*²⁰¹
*Spectabilibus et famosis proconsuli et consulibus civitatis [...] fidelibus nostris dilectis*²⁰²
*Spectabilibus et providis magistris civium et prothoconsulibus civitatis nostre [...] grate et fidelibus nostris dilectis*²⁰³
*Discretis et providis preconsuli et consulibus [...] fidelibus dilectis*²⁰⁴
*Famosis magistris civium et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus dilectis*²⁰⁵
*Famosis magistro civium et consulibus civitatis nostre [...] fidelibus dilectis*²⁰⁶
*Famosis preconsulibus, consulibus, scabinis et aliis civibus iudicio civili presidentibus in civitate nostra Gedanensi fidelibus dilectis*²⁰⁷
*Providis preconsulibus consulibusque [...] fidelibus nostris dilectis*²⁰⁸
*Reverendis in Christo patribus dominis episcopis necnon magnificis, generosis et famosis palatinis, castellanis, dignitariis, capitaneis, preconsulibus et consulibus civitatum ceterisque subditis nostris terrarum Prussie fidelibus nostris dilectis*²⁰⁹
*Venerabili [...] abbati [...] devote nobis dilecto*²¹⁰
*Magnifico [...] palatino [...] sincere nobis dilecto*²¹¹
*Generosis et nobilibus iudici, subiudici, scabinis ceterisque dignitariis et officialibus iudicii terrestribus [s.] in districtu [...] presidentibus fidelibus dilectis*²¹²
*Generoso [...] capitaneo [...] fideli dilecto*²¹³
*Generoso [...] castellano [...] fideli nostro dilecto*²¹⁴
*Universis et singulis cuiuscunque ordinis et condicionis Regni nostri subditis, presentibus litteris nostris requirendis, sincere nobis et fidelibus nostris dilectis*²¹⁵
*Magnifico et generosis [...] palatino [...] castellanis sincere et fidelibus nostris dilectis*²¹⁶
*Magnifico [...] palatino [...] et capitaneo [...]*²¹⁷

¹⁹⁷ Por. przykładowo: APG, 300D4.563.

¹⁹⁸ APG, 300D4.617.

¹⁹⁹ Por. przykładowo: APG, 300D4.618.

²⁰⁰ Por. przykładowo: APG, 300D4.621.

²⁰¹ APG, 300D4.561.

²⁰² Por. przykładowo: 300D59.34.

²⁰³ APG, 300D4.637.

²⁰⁴ Por. przykładowo: APG, 300D4.564.

²⁰⁵ Por. przykładowo: APG, 300D4.566.

²⁰⁶ APG, 300D83.199.

²⁰⁷ APG, 300D4.569.

²⁰⁸ APG, 508.1214, k. 82–83.

²⁰⁹ APG, 300D50.109.

²¹⁰ APG, 300D4A.26.

²¹¹ APG, 300D54.59; 300D69.173.

²¹² APG, 300D79.55.

²¹³ APG, 300D4.598.

²¹⁴ APG, 300D4.623.

²¹⁵ APG, 300D4.608.

²¹⁶ APG, 300D4.622.

²¹⁷ APG, 300D4.628.

*Universis et singulis spiritualibus et secularibus prelati ceterisque consiliariis et baronibus in conventionem proxime futura in terris nostris Prussie congregandis sincere et fidelibus nostris dilectis*²¹⁸

*Universis et singulis palatinis, castellanis, capitaneis, bonorum nostrorum tenentariis, terrigenis et presertim proconsulibus et consulibus civitatum et opidorum ac quorumvis locorum prefectis in terris nostris [...] consistentibus sincere et fidelibus nostris dilectis*²¹⁹

*Reverendissimo et reverendo in Christo patribus, dominis ac magnifico [...] archiepiscopo Gneznensi et primati, [...] episcopo Wladislaviensi et [...] palatino [...] et capitaneo [...] ceterisque oratoribus reformatoribusque nostris per nos ex conventu generali Lublinensi Prussiam legatis sincere nobis dilectis*²²⁰

*Reverendo in Christo patri domino [...] episcopo [...] sincere nobis dilecto*²²¹

*Dem vogede tho Kawenn unnd borgermeisteren unnd ratludenn unnd allenn borgeren unnd tolneren welkere to dissere tydt unsen tol to Kawen voreweten und ok anderen cawenschen tolneress wer hir na van uns den tol to Kawen*²²²

*Den tolners to Cawen Hinrick Karlowitz unnd Ulrick Hoesse unnd anderen tolner to Kawen wer hir na van van [s.] unss unssen tol to Kawen wert vorweten*²²³

Formuły grzecznościowe (salutacia)

*Graciam nostram ducalem! Prudentes et famati sincere et grate nobis plurimum dilecti [s.]*²²⁴

*Famati viri, fideles nobis grate dilecti!*²²⁵

*Famati viri, fideles grate nobis dilecti!*²²⁶

*Graciam nostram regiam! Spectabiles et famosi fideles nostri dilecti!*²²⁷

*Spectabiles et famosi fideles nostri dilecti!*²²⁸

*Spectabiles fideles nostri dilecti!*²²⁹

*Famosi fideles dilecti!*²³⁰

*Famosi fideles nostri dilecti!*²³¹

*Graciam nostram cum favore! Spectabiles et famosi nostri fideles dilecti!*²³²

*Graciam nostram cum favore! Spectabiles ac famati fideles nostri grate dilecti!*²³³

*Graciam nostram! Spectabiles fideles dilecti!*²³⁴

²¹⁸ APG, 300.29.5, s. 251–252.

²¹⁹ APG, 300D4.629a.

²²⁰ APG, 300D4.638.

²²¹ APG, 300D44.210.

²²² APG, 300D8.137 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

²²³ APG, 300D8.138 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

²²⁴ APG, 300D4.555.

²²⁵ APG, 300.29.350, k. 1–2.

²²⁶ APG, 300D4.556.

²²⁷ APG, 300D4.561.

²²⁸ APG, 300D4.560.

²²⁹ Por. przykładowo: APG, 300D4.582.

²³⁰ Por. przykładowo: APG, 300D4.563.

²³¹ Por. przykładowo: APG, 300D4.568.

²³² Por. przykładowo: APG, 300D59.34.

²³³ APG, 300D4.637.

²³⁴ APG, 300D4.630.

*Discreti et providi fideles dilecti!*²³⁵

*Graciam nostram! Famosi fideles dilecti!*²³⁶

*Graciam nostram! Famosi fideles nostri dilecti!*²³⁷

*Graciam nostram regiam! Famosi fideles nostri dilecti!*²³⁸

*Providi fideles nostri dilecti!*²³⁹

*Magnifice sincere nobis dilecte!*²⁴⁰

*Favorem et gratiam nostram regiam! Reverendi in Christo patres necnon magnifici, generosi, nobiles et famati sincere et fideles nostri dilecti!*²⁴¹

*Graciam nostram! Generosi et nobiles fideles nostri dilecti!*²⁴²

*Graciam regiam! Generose fidelis nobis dilecte!*²⁴³

*Gratiam regiam! Generose fidelis dilecte!*²⁴⁴

*Reverendi in Cristo patres, magnifici, generosi, nobiles et famosi sincere et fideles dilecti!*²⁴⁵

*Graciam nostram! Magnifici, generosi, nobiles, famosi et providi sincere nobis et fideles nostri dilecti!*²⁴⁶

*Favorem et gratiam regiam! Magnifici et generosi sincere et fideles nostri dilecti!*²⁴⁷

*Favorem et gratiam! Magnifici, generosi, nobiles, famosi et providi sincere et fideles nostri dilecti!*²⁴⁸

*Favorem nostrum! Magnifice sincere nobis dilecte!*²⁴⁹

*Salutem, favorem et gratiam regiam! Reverendi in Cristo patres nec non magnifici, generosi et famosi sincere et fideles nostri dilecti!*²⁵⁰

*Salutem et favorem! Reverendissime et reverende in Christo patres ac magnifice sincere nobis dilecte!*²⁵¹

*Salutem! Reverende in Christo pater sincere nobis dilecte!*²⁵²

Datacja

*Date in [...], anno Domini [...]*²⁵³

*Datum in [...] in ipsa profectioe nostra ad coronacionem, [...], anno Domini [...]*²⁵⁴

*Datum in [...], anno Domini [...]*²⁵⁵

*Datum [...] anno nativitatiss [...] regni vero nostri [...]*²⁵⁶

²³⁵ Por. przykładowo: APG, 300D4.564.

²³⁶ Por. przykładowo: APG, 300D4.566.

²³⁷ Por. przykładowo: APG, 300D4.569.

²³⁸ Por. przykładowo: APG, 300D4.569a.

²³⁹ APG, 508.1214, k. 82–83.

²⁴⁰ APG, 300D54.59; 300D69.173.

²⁴¹ APG, 300D50.109.

²⁴² APG, 300D79.55.

²⁴³ APG, 300D4.598.

²⁴⁴ APG, 300D4.623.

²⁴⁵ APG, 300D78.2.

²⁴⁶ APG, 300D4.608.

²⁴⁷ APG, 300D4.622.

²⁴⁸ APG, 300D4.629a.

²⁴⁹ APG, 300D4.628.

²⁵⁰ APG, 300.29.5, s. 251–252.

²⁵¹ APG, 300D4.638.

²⁵² APG, 300D44.210.

²⁵³ APG, 300D4.555.

²⁵⁴ APG, 300.29.350, k. 1–2.

²⁵⁵ Por. przykładowo: APG, 300D4.556.

²⁵⁶ Por. przykładowo: APG, 300D50.109.

*Datum [...], anno Domini [...] regni vero nostri [...]*²⁵⁷
*Datum [...] anno Domini [...] regni vero nostri anno [...]*²⁵⁸
*Geschreven tho [...], den XXI dach junio, indit VII*²⁵⁹

Formuły końcowe (sprawcze)

a. relacja

*Commissio propria domini electi*²⁶⁰
*Dominus rex per se*²⁶¹
*Comissio propria Regie Maiestatis*²⁶²
*Commissio propria domini regis*²⁶³
*Ad mandatum domini regis*²⁶⁴
*Ad mandatum Regie Maiestatis*²⁶⁵
*Ad relacionem reverendi patris domini Creslai episcopi Wladislaviensis ac Regni
 Polonie cancellarii*²⁶⁶
*Relacio reverendi in Christo patris, domini Creslai episcopi Wladislaviensis, Regni
 Polonie cancellarii*²⁶⁷
*Relacio venerabilis Joannis de Lassko supremi secretarii regie maiestatis*²⁶⁸
*Relacio venerabilis Johannis de Lassko supremi Maiestatis Regie secretarii*²⁶⁹
*Relacio venerabilis Johannis de Lassko supremi Regie Maiestatis secretarii*²⁷⁰
*Relacio venerabilis Johannis de Lassko ecclesie Gneznensis et Regni Polonie
 cancellarii*²⁷¹
*Relacio venerabilis Joannis de Lassko Regni Polonie cancellarii*²⁷²

b. podpisy

*Allexander Dei gracia rex manu propria subscripsit*²⁷³
*Allexander van Godes gnaden konynk mit egenerr hant geschreven*²⁷⁴

²⁵⁷ Por. przykładowo: APG, 300D4.561.

²⁵⁸ Por. przykładowo: APG, 300D4.560.

²⁵⁹ APG, 300D8.137 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

²⁶⁰ APG, 300D4.555.

²⁶¹ Por. przykładowo: APG, 300D4.556.

²⁶² Por. przykładowo: APG, 300D4.564.

²⁶³ Por. przykładowo: APG, 300D4.566.

²⁶⁴ Por. przykładowo: APG, 300D4.571.

²⁶⁵ Por. przykładowo: APG, 300D79.54.

²⁶⁶ Por. przykładowo: APG, 300.29.350, k. 1–2.

²⁶⁷ Por. przykładowo: APG, 300D59.34.

²⁶⁸ APG, 300D45A.25.

²⁶⁹ APG, 300D4.569; 569a.

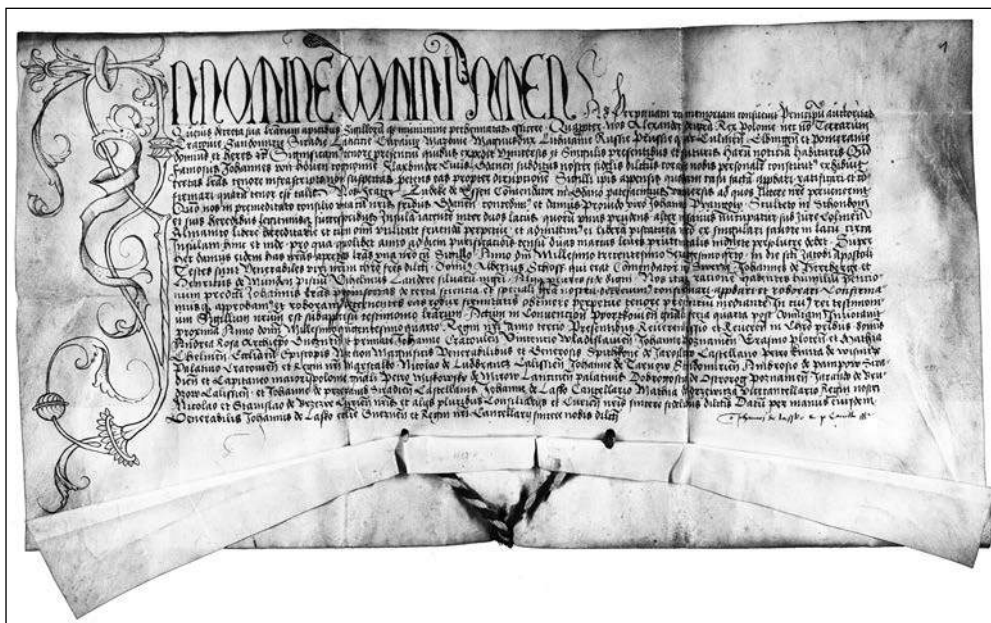
²⁷⁰ APG, 300D83.199.

²⁷¹ APG, 300D4.575.

²⁷² Por. przykładowo: APG, 300D45A.26.

²⁷³ Por. przykładowo: APG. 300D4.563.

²⁷⁴ APG, 300D8.138 (list znany tylko z kopii; nie wiadomo, czy nie jest to tłumaczenie z łacińskiego oryginału).

5. Dokument króla Aleksandra Jagiellończyka transumujący, na prośby mieszczanina gdańskiego Jana Flachsbindera (starszego; ojca Jana Flachsbindera młodszego — Dantyszka) przetłumaczony na łacinę dokument komtura gdańskiego Ludwika (Ludeke) von Essen z 25 VII 1364 r. (Piotrków, 28 II 1504). APG, 300D79.19

Niezbędnym elementem polskich królewskich listów i mandatów była także uwierzytelniająca je pieczęć wystawcy. Omówienie pieczęci uwierzytelniających listy i mandaty Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka przechowywane w Archiwum Państwowym w Gdańsku wydaje się zatem w tym miejscu niezbędne.

Ślad po pieczęci Jana Olbrachta znajduje się już na jego liście do rady miasta Gdańska z 6 V 1490 r. Ślad ów jest owalny a jego dłuższa średnica wynosi 29 mm²⁷⁵. Nie znamy zarejestrowanej dotychczas pieczęci wspomnianego przedstawiciela dynastii Jagiellonów o tych wymiarach. Wydaje się zatem, że chodzi tu o nieznaną skądinąd królewiczowską pieczęć Jana Olbrachta²⁷⁶. Jego listy kierowane do Gdańska w 1491 r., w okresie starań o koronę węgierską, były z kolei uwierzytelniane pieczęcią o średnicy 16 mm, która posiada w polu tarczę gotycką ukoronowanego Orła, nad tarczą znajdują się natomiast litery S R (S K?). Pieczęć ta wcześniej była używana przez Kazimierza Jagiellończyka²⁷⁷. Wspomniana

²⁷⁵ APP, 300D3.418; S. Szybkowski, *Przyczynki do sfragistyki Jagiellonów na podstawie materiałów z Archiwum Państwowego w Gdańsku*, „Rocznik Gdański”, t. 71/72, 2011/2012, s. 12.

²⁷⁶ S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 12.

²⁷⁷ M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1910, s. 20, nr 31, s. 21, nr 36; *Pieczęcie królów i królowych Polski. Tabularum actorum antiquorum Varsoviense maximum — „in simul”*,

pieczęć sygnetowa, po dodaniu pod tarczą inicjałów I A, była także najczęściej (co najmniej 46 razy) używana przez Jana Olbrachta w okresie jego rządów królewskich w Polsce w latach 1492–1501 do uwierzytelniania korespondencji i mandatów, znajdujących się w zasobie gdańskiego archiwum²⁷⁸. Pieczęcią mniejszą Jana Olbrachta pieczętowano jego mandaty i listy — przechowywane w Archiwum Państwowym Gdańsku — 31 razy, przy czym szczególnie często była ona używana w tym charakterze w latach 1492–1495, znacznie rzadziej zaś w okresie późniejszym (1496–1501)²⁷⁹. Rzadko, bo tylko 4 razy, notujemy zastosowanie przez wspomnianego władcę jako uwierzytelnienia listów i mandatów pieczęci wielkiej²⁸⁰.

Jedyną pieczęcią Aleksandra Jagiellończyka zachowaną na liście do gdańskiej rady sprzed koronacji wielkoksiążęcej jest jego tzw. królewiczowski, ośmioboczny sygnet z tarczą z Orłem podtrzymywaną przez anioła oraz umieszczonymi po bokach tarczy literami A P (A[lexander] P[rinceps] względnie A[lexandri] P[rincipis])²⁸¹. Natomiast jako wielki książę litewski uwierzytelniał korespondencję do tego samego odbiorcy przede wszystkim swoją pieczęcią litewską o średnicy 38 mm²⁸². Tylko raz mamy do czynienia z zastosowaniem owalnego sygnetu litewskiego o średnicy 18,5x14,5 mm²⁸³.

Jako polski król elekt Aleksander używał swojej pieczęci litewskiej o średnicy 38 mm (jednokrotnie)²⁸⁴ oraz wspomnianego sygnetu ośmiobocznego (dwukrotnie)²⁸⁵. Sygnet ten był stosowany najczęściej do uwierzytelniania monarszej korespondencji przechowywanej w Archiwum Państwowym w Gdańsku, powstałej do listopada 1503 r.²⁸⁶ Od tego momentu zastąpiła go, stosowana nadzwyczaj często, pieczęć powstająca z odcisnięcia centralnego herbu pieczęci wielkiej koronnej króla, określana ostatnio jako pieczęć „uszczerbiona”, choć może lepszym określeniem byłby termin „niepełnopostaciowa”²⁸⁷. Bardzo rzadko notujemy natomiast użycie pieczęci średniej koronnej, jedynie dwa razy w 1504 r.²⁸⁸ Częściej

Warszawa 2010, s. 29; Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003, s. 66, 69; M. Grulkowski, *Kilka uwag o pieczęciach z okresu panowania Kazimierza Jagiellończyka*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 51, 2013, s. 24–25.

²⁷⁸ S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 13, przyp. 22; tenże, *Uwagi o pieczęciach Aleksandra Jagiellończyka*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 51, 2013, s. 41.

²⁷⁹ APG, 300D3.452, 453, 454, 455, 456a, 457, 458, 460, 461, 463, 464, 467, 472, 473, 474, 476, 477, 480, 481, 486, 487, 488; 300D4.507, 525, 526, 535, 536, 551, 552, 554; 300D59.29; o tej pieczęci por. M. Gumowski, op. cit., s. 21, nr 35; Z. Piech, *Monety*, s. 69; *Pieczęcie*, s. 28.

²⁸⁰ S. Szybkowski, *Uwagi*, s. 41.

²⁸¹ APG, 300D8.89; Z. Piech, *Monety*, s. 76–77; *Pieczęcie*, s. 33.

²⁸² APG, 300D8.92, 96, 99a, 100, 105, 113, 116, 133; M. Gumowski, *Pieczęcie*, s. 23, nr 40; E. Rimša, *Nežinomi Aleksandro ir Žygimanto Seniojo signetiniai antspaudai*, Lietuvos istorijos metraštis, 1988, s. 109–110; Z. Piech, *Monety*, s. 103; *Pieczęcie*, s. 32.

²⁸³ APG, 300D.131; E. Rimša, op. cit., s. 111–113.

²⁸⁴ APG, 300D4.555.

²⁸⁵ APG, 300D4.556; 300.29.350, s. 1–2.

²⁸⁶ APG, 300D4.557, 558, 560, 563, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573; 300D45A.25; 300D82.199.

²⁸⁷ W. Chorażyzewski, *Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych*, Toruń 2007, s. 214, 230, 232, 233, 234, 235, 237; tenże, *Pieczęć „uszczerbiona” ostatnich Jagiellonów*, s. 3–4, publikacja internetowa: http://adacta.archiwa.net/file/chor_piecz.pdf <dostęp: 2012–09–15>; S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 36–37.

²⁸⁸ APG, 300D4.576, 577; M. Gumowski, op. cit., s. 22, nr 39; *Pieczęcie*, s. 31.

w tym charakterze, bo 14 razy, występowała pieczęć wielka koronna o średnicy 73 mm²⁸⁹. Jednokrotnie do gdańskiej rady miejskiej skierowano list z odcisniętą unikalną pieczęcią mniejszą koronną Aleksandra, o średnicy 33 mm²⁹⁰. Inny jego list do tego samego odbiorcy z 1502 r. uwierzytelniono natomiast drugim zarejestrowanym dotąd egzemplarzem synetu owalnego o średnicy 24x17 mm, mieszczącego pole ośmioboczne (17x14 mm) z polskim Orłem i litewską Pogonią²⁹¹. Warto dodać, że na pismach kierowanych do rady miasta Gdańska, dotyczących spraw litewskich i wystawianych w Wilnie w r. 1506, była odciskana litewska pieczęć króla o średnicy 38 mm.

Zarówno na listach tzw. właściwych, jak i tzw. dokumentowych, pieczęcie Jana Olbrachta i Aleksandra były w ogromnej większości odciskane metodą wosk przez papier w wosku czerwonym. Kształt kustodii był standaryzowany (dość regularny czworokąt) i uzależniony od wielkości odciskanej pieczęci. Tylko do kilku mandatów sporządzonych na pergaminie pieczęcie zostały przywieszzone na paskach pergaminowych²⁹².

Materiały dotyczące formularza listów i mandatów Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka pochodzące z Archiwum Państwowego w Gdańsku pozwalają na wysunięcie wniosków dotyczących jego kształtu. W zakresie intytulacji królewskiej obu monarchów mamy do czynienia z pewnym standardem, który ukształtował się w kancelarii królewskiej za panowania ich ojca, ale po inkorporacji Prus Królewskich. Listy i mandaty zaopatrywano zatem tytułaturą skróconą²⁹³. Po imieniu władcy znajdował się jego tytuł królewski i litewski. Ponieważ Jan Olbracht, ze względu na sprawowanie wielkoksiążęcej władzy na Litwie przez Aleksandra, tytułował się najwyższym księciem Litwy, powrócono do zwyczaju występującego w kancelariach jego dziada Władysława Jagiełły i stryja Władysława III, gdy Wielkie Księstwo miało osobnych władców²⁹⁴. Od praktyki tej odstąpił po swej polskiej koronacji Aleksander, gdyż panował on także realnie na Litwie. Następnym elementem intytulacji była tytułatura ruska i pruska, której forma ukształtowała się już za życia Kazimierza Jagiellończyka. Ciekawe zjawisko można również zauważyć w przypadku tytułatury listowej Jana Olbrachta i Aleksandra sprzed objęcia przez nich władzy. W listach zachowanych w gdańskim archiwum zawsze tytułowali się oni synami (*natus*, względnie *filius*) Kazimierza Jagiellończyka, nie stosowano natomiast wobec nich (poza jednym przypadkiem²⁹⁵) tytułatury książęcej (*dux*, *princeps*). Podobnie było w przypadku ich przedwcześnie zmarłego brata, św. Kazimierza Kazimierzowica, choć ten w listach kierowanych do rady miasta Gdańska najczęściej tytułował się jako *secundogenitus* króla Kazimierza²⁹⁶.

²⁸⁹ M. Gumowski, op. cit., s. 22, nr 38; Z. Piech, *Monety*, s. 69–76; *Pieczęcie*, s. 30; S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 41.

²⁹⁰ S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 34.

²⁹¹ M. Gumowski, op. cit., s. 23, nr 42; S. Szybkowski, *Przyczynki*, s. 34–35.

²⁹² APG, 300D4.522, 569a (pieczęć nie zachowała się); 368/I.102 (pieczęć nie zachowała się); II.85.

²⁹³ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska*, s. 60, 61, 82.

²⁹⁴ Tejże, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa 1977, s. 46–47, 73–74.

²⁹⁵ APG, 300D4.448 (Jan Olbracht, określony wprawdzie jako *dux*, ale także *natus* króla).

²⁹⁶ APG, 300D.244, 245, 248, 258, 273, 283; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska*, s. 74.

Interesująca wydaje się również stosowana na badanym materiale epistolarnym tytulatura wielkoksiażęca Aleksandra. Bez względu na język źródła (łacina lub niemiecki) zawsze znajdujemy w niej odwołania do sprawowania przezeń władzy nad Litwą, Rusią oraz Żmudzią i zawsze w tej kolejności. W jednym przypadku na końcu tytulatury wielkoksiażęcej dodano jeszcze Kijów. Co ciekawe, także w jednym liście Aleksandra jako elekta polskiego (co także było uwzględniane w intytulacji) znajdujemy również odwołanie do sprawowania przezeń władzy obok Litwy i Rusi także na Żmudzi i w Kijowie (Kijowszczyźnie). Tytulatura żmudzka występuje także w intytulacji dwóch niemieckich tłumaczeń mandatów Aleksandra do odbiorców litewskich (*Alexander van Godes gnade konynck to Polen, grotforste in Lettowen, Russen, hertich over Prusen, Samaythen und andere etc.*).

Największe bogactwo materiału gdańskiego w zakresie formularza (adresy, salutacje i formuły grzecznościowe) obserwujemy w przypadku adresu listów i mandatów Jana Olbrachta i Aleksandra (por. zestawienie powyżej). Tylko częściowo jest to związane z tym, że w Archiwum Państwowym w Gdańsku są przechowywane pisma kierowane nie tylko do odbiorcy miejskiego, ale również do licznych urzędników świeckich i duchownych nie związanych z Gdańskiem i innymi miastami pruskimi. Bardzo liczne typy adresu obserwujemy bowiem również w pismach kierowanych do pruskich rad miejskich. Należy to zdecydowanie podkreślić w konfrontacji z ustaleniami W. Szczuczki dotyczącymi królewskiej korespondencji m.in. z lat panowania Jana Olbrachta i Aleksandra przechowywanymi w Archiwum Państwowym w Toruniu. Zarejestrowane przez wspomnianego badacza typy interesujących nas tu formuł są bowiem znacznie mniej liczne²⁹⁷.

Standardowa dla kancelarii koronnej Jana Olbrachta i Aleksandra była natomiast datacja ich listów i mandatów przechowywanych obecnie w gdańskim archiwum. Nawiązywała ona do kształtu wypracowanego w kancelariach wcześniejszych władców jagiellońskich²⁹⁸. Nowością było wprowadzenie przez Jana Olbrachta notorycznego datowania listów również latami jego panowania, co kontynuował następnie Aleksander.

Za typowe wypada także uznać formuły końcowe (sprawcze). Nowością wprowadzoną za Jana Olbrachta i Aleksandra jest stosowanie własnoręcznego podpisu królewskiego. Jak słusznie zwróciła już uwagę Irena Sułkowska-Kurasiowa wspomniani monarchowie podpisywali listy i mandaty związane przede wszystkim z ich rozliczeniami finansowymi z różnymi podmiotami²⁹⁹. Podpisy Jana Olbrachta jako króla znajdujemy rzeczywiście pod przechowywanymi w Gdańsku dwoma listami papierowymi dotyczącymi spraw finansowych³⁰⁰, nadto pod dwoma pergaminowymi mandatami-kwitancjami, będącymi zleceniami wypłat dla konkretnych osób z należnego królowi czynszu, skierowanymi do rady miasta Elbląga³⁰¹. Jan Olbracht podpisał również jeden list do rady miasta Gdańska dotyczący sprawy sądowej o spadek, jakkolwiek także w formie pieniężnej³⁰².

²⁹⁷ W. Szczuczko, *List królewski*, s. 253–254.

²⁹⁸ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska*, s. 65.

²⁹⁹ Tamże, s. 70.

³⁰⁰ APG, 300D.503 (= ASPK, t. 3/1, s. 253); 516 (= ASPK, t. 3.1, s. 275).

³⁰¹ APG, 368/I.98, 102; o kwitacjach por. B. Możejko, *Czynsz*, s. 39–47.

³⁰² APG, 300D4.528 (= ASPK, t. 3/2, s. 6).

Praktyka opatrywania listów i mandatów królewskich podpisem monarszym została wprowadzona w kancelarii Jana Olbrachta najpóźniej w początkach 1493 r. Z początku rzeczywiście dotyczyła ona zapewne tylko pism dotyczących spraw finansowych. W materiale gdańskim znajdujemy o tym informację w liście króla do rady miasta Gdańska wystawionym w Poznaniu 30 III 1493 r. Nakazywał on w nim odbiorcy, aby nie przyjmował do realizacji żadnych królewskich kwitancji nieopatrzonych podpisem i pieczęcią sygnetową (*ut nullam quitanciam per amplius suscipiatis ad rationem proventuum nostrorum, nisi ea esset signeto nostro annullari sigillata et manu nostra propria subscripta*)³⁰³. Z listu tego wyraźnie wynika, że podpis nie miał zastępować monarszej pieczęci jako środek uwierzytelnienia listów i mandatów, ale występować wspólnie z nią. Praktyka stosowania podpisu jako uwierzytelnienia królewskich listów, mandatów i kwitancji znana z materiałów gdańskich wskazuje również, że podpis zazwyczaj był stosowany łącznie z formułą *commissio propria Regie Maiestatis, ad mandatam proprium domini regis, dominus rex per se* lub relacją pracownika kancelarii³⁰⁴. Tylko w dwóch przypadkach wystąpił bez wspomnianych formuł. Jednak w obu chodzi o źródła zachowane w kopiach, zatem nie ma pewności, czy ich absencja nie została spowodowana niedokładnością osoby kopiującej tekst³⁰⁵.

Być może wprowadzenie podpisu monarszego na korespondencji i mandatach królewskich przez Jan Olbrachta już w początkach jego rządów (por. wyżej) było związane z tym, że podpisywał się on już pod swoimi pismami kierowanymi do odbiorców pruskich jeszcze przed śmiercią ojca. Nie można wszakże wykluczyć, że monarcha ten chciał poprzez złożenie podpisu podkreślić, że osobiście uczestniczył w sporządzaniu korespondencji, czym zamierzał wywrzeć na odbiorcy listu, mandatu lub kwitancji większe wrażenie, a co za tym idzie wpłynąć na jego lepsze starania podczas realizacji zlecanego mu królewskiego polecenia³⁰⁶. Koresponduje to w pewien sposób z sugestiami Beaty Możejko, która wydany gdańszczanom przez Jana Olbrachta nakaz respektowania wyłącznie królewskich kwitancji opatrzonych wyłącznie jego własnoręcznym podpisem oraz uwierzytelnionych pieczęcią sygnetową tłumaczy potrzebą uzyskania przez nowego monarchę większej kontroli nad dochodami z tytułu miejskiego czynszu. Było to związane z tym, że jego ojciec dość swobodną ręką rozdysponował je przed swoją śmiercią na kilka lat z góry, obejmując swoimi zobowiązaniami także pewien czas panowania swojego następcy³⁰⁷.

Z czterech zachowanych w oryginałach i kopiach w Archiwum Państwowym w Gdańsku źródeł podpisanych przez Aleksandra trzy dotyczyły również spraw finansowych³⁰⁸. Czwarte jednak to przetłumaczony na język niemiecki mandat

³⁰³ APG, 300D3.455 (= ASPS, t. 3/1, s. 60–61); B. Możejko, *Czynsz*, s. 297.

³⁰⁴ APG, 300D3.503; 300D3.516, 528, 569; APG, 368/I.98, 102.

³⁰⁵ APG, 300D4.585; 300D8.138.

³⁰⁶ Na taką możliwość uwagę zwrócił mi, podczas dyskusji nad niniejszym tekstem, prof. dr hab. Edward Potkowski, za co chciałem serdecznie podziękować; o podpisach królów polskich zob. E. Potkowski, *Podpisy królów polskich*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 2, 1987, s. 5–37.

³⁰⁷ B. Możejko, *Czynsz*, s. 297.

³⁰⁸ APG, 300D4.563; 569a (pergaminowa kwitacja skierowana do rady miejskiej Gdańska), 585 (kopia).

skierowany przezeń do celników kowieńskich³⁰⁹. Warto także podkreślić, że jest to drugie, znane jak dotąd źródło powstałe w kancelarii litewskiej Aleksandra z jego podpisem³¹⁰.

Powyższe rozważania wyraźnie wskazują na to, że zasób dokumentów i listów królów Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka, jest jednym z większych polskich zbiorów źródeł tego rodzaju zachowanych do chwili obecnej. Ich wykorzystanie w zakresie historii politycznej i gospodarczej przez nowoczesną polską historiografię nie może budzić zastrzeżeń. Były one i nadal są obfitym źródłem informacji, którego rzetelni polscy badacze zajmujący się przełomem średniowiecza i czasów nowożytnych nie lekceważą. Zbiór ten, przede wszystkim w zakresie listów i mandatów królewskich, może jednak nadal stanowić poważny materiał do pogłębionych badań nad funkcjonowaniem tej kategorii źródeł dokumentowo-aktowych oraz polską kancelarią królewską.

Sobiesław Szybkowski, Records and letters of John I Albert and Alexander Jagiellon in the holdings of the State Archive in Gdańsk

Summary

The State Archive in Gdańsk belongs to the Polish archives, with the largest collection of records and letters from the late Middle Ages. Letters and records of the Polish kings constitute a significant part of that collection. Most of these records come from the period after 1454, when residents of Gdańsk city became subjected to the Polish monarchs due to the incorporation of Prussia. In addition to documents, letters, mandates and receipts issued by King Casimir IV Jagiellon, in the state archive in Gdańsk are preserved also similar records, that were issued by the king's sons, i.e. John I Albert and Alexander Jagiellon, in total of 109 documents and letters issued by John Albert (incl. 103 letters) and 115 documents by Alexander (incl. 96 letters). Analysis of both Jagiellons' records preserved in the holdings of the State Archive in Gdańsk shows that they do not differ from the standard templates that were described in the earlier studies of the Polish Royal Chancery in the late Middle Ages. However, it may contribute to the knowledge on a form of royal letters, mandates and receipts of that time. It gives the picture of new tendencies after 1492 in the preparation of these types of sources: authentication of the royal correspondence by signature and introduction of dating by the regnal years of the ruling monarch. The letters stored in the State Archive in Gdańsk are also characterized by a considerable wealth of other specific epistolary formulas: address, salutation and formulas of politeness.

Słowa kluczowe: dyplomatyka, sfragistyka, Jan Olbracht, Aleksander Jagiellończyk, Archiwum Państwowe w Gdańsku

³⁰⁹ APG, 300D8.138.

³¹⁰ Pierwsze, zachowane w oryginale, zidentyfikowała I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska*, s. 71.